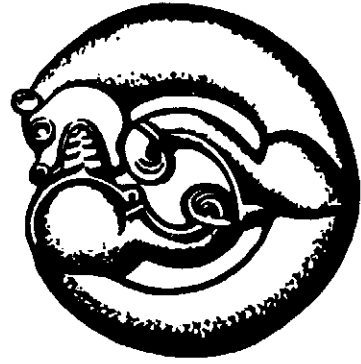


# ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ



## ТРИПІЛЬСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ ВАСИЛІВКА НА СЕРЕДНЬОМУ ДНІСТРІ

В. О. Шумова

*Аналізуються матеріали Трипільського поселення періоду VI — Кукутені Аз—4 Трипільської культури. Розглядаються особливості домобудування, керамічний комплекс.*

Дослідження пам'яток середнього періоду розвитку Трипілья — Кукутені на Україні вкрай незадовільне. Брак інформації є серйозною перешкодою в усвідомленні значного пласту культури, на основі якого в подальшому проходить довготривалий етногенетичний процес формування і розвитку пам'яток культури наступних періодів. Початок розвинутого Трипілья характеризується важливими процесами: по-перше, значним переселенням на схід племен, що зберігають ранньотрипільські традиції, по-друге — освоєння та поширення біхромного й поліхромного розпису в кераміці до випалу, по-третє — спостерігається значний вплив з боку сусідніх степових племен. Ці явища визначають загальні риси розвитку пам'яток етапу VI. Пам'ятки цього періоду регіонально досліджуються нерівномірно. Вагомий внесок у хронологічні розробки зроблено археологами Румунії (Думітреску В., Вулпе Р., Петреску-Димбовіца М., Марінеску-Билку С. та ін.). В плані розробки періодизації і хронології успішно працюють дослідники на матеріалах поселень Молдови<sup>1</sup>. Синхронні пам'ятки східного ареалу культури межиріччя Південного Бугу і Дніпра вивчає О. В. Цвек<sup>2</sup>. Найбільш досконало досліджені матеріали з поселень Незвіско та Поливановий Яр<sup>3</sup>. Важливим доповненням джерелознавчої бази є введення до наукового обігу матеріалів відкритого в останні роки поселення біля с. Василівки (Сокирянський р-н Чернівецької обл.).

Поселення розташовувалось на високій терасі правого берега р. Коболчі у місці, де вона впадає в Дністер. Площа пам'ятки не перевищувала 4 га. На час досліджень поселення було зруйноване, тому встановити точний характер планування не вдалося.

Ділянка, зайнята залишками поселення, мала вигляд вузького клиноподібного виступу, обмеженого з півночі давньою балкою, зі сходу — р. Коболчею, а з південного заходу — долиною р. Сокирянка. Житла розміщувались в один ряд вздовж крутого схилу тераси. Можна припустити, що центральна частина поселення була забудована, оскільки тут знаходились залишки жител № 4 і 5. Всього на поселенні було відкрито і досліджено сім будівель наземної конструкції і одну напівземлянку. Наземні глинобитні житла № 1, 2 і напівземлянка інтерпретуються як єдиний житловий комплекс. Житло № 4 майже зовсім знищене вогнищем відкритої конструкції скіфського часу, яке було викладене з підігнутого один до одного каміння. На цьому місці знайдено кілька фрагментів скіфської кераміки і небагато трипільського посуду. Глинобитне житло № 5 було повністю зруйноване будівництвом. Зібрано невелику кількість кераміки. Житло № 7, що знаходилося на західному краї поселення, частково зруйноване будівництвом. Його

© В. О. ШУМОВА, 1994

вціліла частина (3×4 м<sup>2</sup>) свідчить, що житло мало прямокутну форму. Добре зберігся й північно-західний край. Житло глинобитне, на добре випаленій глині простежені відбитки кологих деревин та вузьких плах, що спрямовані переважно по короткій осі житла. Цей шар глини вказує на те, що будівля мала легке перекриття горища. Знахідок зібрано мало: кістки тварин, кілька відщепів з кременю та дротик, невелика кількість посуду, переважно із заглибленим орнаментом.

**Житловий комплекс.** У північній частині розкопу (його площа 244 м<sup>2</sup>) була виявлена пляма з попелястим заповненням неправильної овальної форми довжиною 3,02 м і шириною 2 м. За характером заповнення цей об'єкт можна кваліфікувати як напівземлянку більш раннього часу, ніж наземні житла. Дно заглибленого житла було нерівним (пониження від 0,30 до 1,0 м). Стінки звужувались до дна. На дні більш заглибленої західної частини житла знаходилось вогнище овальної форми, дещо заглиблене в підлогу. Поряд знайдено посудину кубкоподібної форми з біхромним розписом червоною й білою фарбами. В центральній частині на підлозі землянки знаходилось скупчення кераміки, а поряд лежала розтріснута зернотерка. За характером заповнення житло в більш пізній час використовувалось як господарська яма. В гумусовому заповненні виявлено багато різних знахідок, але насиченість ними нерівномірна. Грунт західної частини ями був більш золистий, тут були сконцентровані керамічні знахідки, східна частина була заповнена великою кількістю кісток тварин. Привертають увагу знахідки черепів тура і ще двох тварин (можливо, собак). Тут також було багато стулок моллюсків Унію. У південно-східній частині напівземлянка була перекрита подрібненими шматками глиняної обмазки з домішками полови. Вірогідно, під час пожежі загнило житло, що знаходилось поруч.

Житло № 1 знаходилось у північній ділянці поселення, частково зруйноване береговим обривом, у плані прямокутне, орієнтоване по осі ПЗ-ПС. Залишки його, у вигляді кількох розірваних ділянок обпаленої глини, мали площу 6×3,7 м; центральна ділянка являла собою розтріснутий масив добре обпаленої глини. Глиняна маса з домішкою полови. Західний край площадки був вкритий товстим шаром щільної, дуже подрібненої глини без домішок. Обпалення площадки нерівномірне. Відбитки дерев'яних конструкцій у вигляді вузьких і широких плах добре збереглися і мали, здебільшого, напрям по короткій осі житла, що свідчить про наявність перекриття горища. На долівці, під шаром обмазки, знаходилось відкрите вогнище підковоподібної форми з невисоким бортом. Черинь (1,0×1,0 м) вимощено двома шарами глини на підвищену основу з сухої глини (висота 7—10 см). Підлога навколо вогнища промазана тонким шаром глини і добре заглажена. Навколо вогнища стояв посуд, а поряд лежало два камені. Трохи посуду знайдено і вздовж південно-західного краю житла. Проти вогнища, під краєм житла, знаходилась біноклеподібна посудина, в лівому розтрубі якої містилась обпалена трубчаста кістка (невеликої) тварини; кістка була засипана вохрою, поряд з «біноклем» зафіксовано скупчення стулок моллюсків, кілька крем'яних відщепів, два розтирачі. У південній частині житла зафіксовано ще два невеликі підвищення, вимощені на земляну підлогу, їх залишки дуже поруйновані, тут скупчено стояли посудини різних розмірів, переважно кухонна кераміка.

З північно-західною частиною житла пов'язане невелике (6,5×4,5 м) прямокутне в плані приміщення. Крихкі залишки слабо обпаленої глини з рослинними домішками були зафіксовані у вигляді ділянок, що не мали якоїсь чіткої форми. Окремі шматки обмазки зберегли відбитки вузьких плах, жердин, пруту. На цій площі зібрані знахідки різних категорій: близько 15 посудин, скупчення крем'яних відщепів, нуклеуси, гальки, зернотерки. На ділянці зафіксовано також багато скупченого й розкиданого каміння та кісток тварин. За характером будівельних залишків можна зробити припущення, що ця прибудова мала вигляд навісу.

Житло № 2 знаходилось на південному заході неподалік від житла № 1. Його розміри 6,5×4,5 м. Залишки будівлі мали компактне залягання і ясно виражену прямокутну форму. Житло мало спільне подвір'я з житлом № 1 і вхід зі східної сторони. Будівельні залишки не відрізняються від попереднього

житла, але в конструкції та інтер'єрі є значні відмінності. Залишки глиняної обмазки крихкі, маса з домішкою полови, серед відбитків дерев'яних конструкцій переважають вузькі плахи та прут. Будівля мала легке покриття горища, вогнище не зафіксовано. На земляній підлозі хаотично розмішувались камені різних розмірів. Важлива категорія знахідок для цього житла — крем'яні вироби, уламки, залишки виробництва. Кремій тут становить понад чверть всього кремневого матеріалу, зібраного на розкопаній частині поселення. Основну групу знахідок складають заготовки та відходи виробництва. В наборі типів виробів основне місце займають кінцеві скребки з ретушню по одному боковому краю, переважно на відшепах (зрідка оброблені й повздовжні грані). Серед інших предметів знайдено також кілька вкладишних різців, кутові різці, проколки, а серед відходів виробництва — нуклеуси різних форм, відбійники. Інші категорії знахідок представлені кістками тварин, зафіксованими по краях житла, в західній частині виявлено скупчення ступок молюсків; кераміки зібрано небагато. За межами приміщення під східним красм знаходилась глиняна вимостка овальної форми (1×1 м), один край дуже зруйнований. На ній лежали розвали двох посудин. З протилежної сторони цього ж краю житла була споруда з кількох великих каменів, що мали гладеньку поверхню. Можна припустити, що ці об'єкти знаходились по обидва боки входу до житла. На подвір'ї між житлами № 1 і 2 виявлено залишки ще однієї глиняної вимостки. Вона мала прямокутну форму з підвищеним красм. Поверхня дбайливо заглажена (розмір 0,5×1,0 м); на ній знаходились розвали трьох посудин і кістки тварин. На подвір'ї ж зібрано також кераміку та кістки тварин.

Описані будівлі можна розглядати як єдиний житловий комплекс, де перша використовувалась як житло, а друга (за типом знахідок) може кваліфікуватися як майстерня по обробці кремневої сировини або споруда господарчого призначення. До цього комплексу входить і напівземлянка, що під час існування наземних глинобитних жител використовувалась як господарча яма.

Житло № 3 знаходилось південніше і вище описаних будівель. У плані мало прямокутну форму (5,3×3,0 м). Його можна реконструювати як одноповерхову будівлю з масивним покриттям горища. Покриття по короткій осі було покладене розділеними навпіл деревинними опуклою стороною вгору, його поверхня була змащена товстим рівномірним шаром глини з домішками полови. У приміщенні під східним краєм земляної підлоги знаходилось вогнище підковоподібної форми з високим краєм, який ззовні був щільно обкладений невеликими камінцями. На вимошеному глиною припічку зафіксовані розвали посудин. У покритті горища, над вогнищем, був отвір прямокутної форми. Всі знахідки сконцентровані навколо вогнища.

Житло № 6 знаходилось на протилежному південно-західному кінці поселення. Будівельні залишки цього житла мали вкрай слабкий випал, в результаті чого споруда майже не збереглась. На її площі зібрано багато матеріалу (кераміка, крем'яні знаряддя праці, кістки тварин). З житлом пов'язана велика господарська яма з кільцевим підбосом біля дна. Характер її заповнення свідчить, що спочатку вона використовувалась для довготривалого зберігання продуктів харчування, де в підбій могли закладати лід. Пізніше яма стала звалищем.

Дані з розкопок біля с. Василівка дають змогу побачити, що поселення мало два будівельних горизонти. З першим пов'язана напівземлянка, з другим — наземні житла. Подібну ситуацію поєднання напівземлянок і наземних жител знаходимо на трипільському поселенні біля с. Гура-Кейнарулуй<sup>4</sup>. Схожу картину зафіксовано і в більш ранніх пам'ятках етапу VI (Поливанів Яр-III, Городниця — Городище). Це явище, мабуть, пов'язане з освоєнням переселенцями нових територій і збереженням домобудівних традицій раннього Трипілья періоду Трипілья — Кукутені<sup>5</sup>.

На поселенні зібрана колекція знарядь з каменю, кременю, кістки та рогу. Знаряддя праці представлені зернотерками, кулястими розтирачами, нуклеусами різної форми, скребачками, вкладишами до серпів і ножів, різцями. Виявлено також свердло, стріли й дротик. Серед виробів з каменю: невелика

сокирка, мотика і тесло. Знарядь з кістки та рогу небагато. Пластика представлена двома фігурками тварин.

Переважну більшість знахідок становить кераміка. За технологічними ознаками вона поділяється на кухонну та столову.

Кухонний посуд складає 25% від всього керамічного комплексу і може бути поділений на п'ять підгруп за складом формувальної маси.

1. Посуд з глиняної маси з домішками шамоту складає близько 75% від загальної кількості кухонної кераміки. Його відмінні риси — масивність та шорстка поверхня. За формою виділяються великі миски конічної форми, широкогорлі горщики з петельчастими ручками на плічках, глеки з високою циліндричною горловиною і масивними петельчастими ручками. Орнаментация не зафіксована (рис. 1, 18).

2. Кераміка з домішкою жорстви в масі — приблизно 11%. За рахунок великої кількості грубозернистих домішок поверхня посуду шорстка на вигляд, але переважно заглажена та вкрита ангобом з відмуленої глини білого кольору. За формою це невеликі горщики, інколи оздоблені по плічках горизонтальним рядом вдавлень (рис. 1, 19).

3. Посуд з домішками в масі часток мергелю та піску — близько 5%. Має заглажену поверхню, випал переважно слабкий. Представлений мисками невеликих розмірів і горщиками з широким горлом, оздобленим по краю вінця рядом насічок. Зустрічаються також неорнаментовані горщики.

4. Посудини з домішками піску в тісті — 5%. Мають, здебільшого, тонкі стінки. Поверхня заглажена, характер випалу оксидацийний. За формою виділяється горщик з широкою горловиною. Вінця мають деякі варіації у висоті та нахилі назовні. Оздоблення у вигляді рядів насічок по вінцях, зубчастий штамп у шевроні, наколи та стрічки з тонких ліній, хвилясто обведених навколо плічок (рис. 1, 20).

5. Посуд з глиняної маси з домішками мушлі — 4%. Має тонкі стінки, черепок темно-сірого кольору, поверхня вкрита смугастим заглажуванням або добре вирівняна. Виділяються горщики, оздоблені по вінцях і плічках насічками, наколами, шевроном, заповненим штампом, хвилястими стрічками з тонких прокреслених ліній, краї яких оздоблені наколами, широким поясом прокресленої «навскісної сітки». На деяких горщиках є й наліпи (рис. 1, 21).

Столова кераміка складає 75% від всього комплексу і за засобом нанесення орнаменту може бути розділена на посуд із заглибленим орнаментом, канелюрами, розписом та фарбований (без орнаменту). Для її виготовлення використовувалась керамічна маса трьох типів. В основному це очищена глина, інколи з домішками піску. Також використовувалась глиняна маса з домішками шамоту, меншою мірою — з домішками мергелю або жорстви.

Посуд із заглибленим орнаментом — 40% від загальної кількості столової кераміки. Глина з домішками товченого шамоту або піску. Основні форми: приземкуваті грушоподібні посудини з опуклими плічками і горизонтально розміщеними вінцями; покришки (шоломоподібні, напівсферичні, конічні з грибоподібною верхівкою та маленькими ручками-наліпами); кратери, миски конічної форми. Переважає орнаментация у вигляді широких стрічок з прокреслених ліній, що майже повністю покривають тулуб посудин меандровими композиціями, часто з ямками та насічками у різних комбінаціях. Частина посудин має комбіновану орнаментацию: простір між стрічками заглиблених ліній замальовувався, повторюючи основну схему, чорною, червоною, білою фарбами, зрідка чорною та білою. Іноді поверхня вкрита вохрою, а борозенки заповнені білою пастою. Виділяються посудини із заглибленим орнаментом на зовнішній поверхні та монохромним розписом (червоною або білою фарбами) на внутрішній. Таке оздоблення зустрічається в кратерах. Миски та покришки переважно прикрашались тільки заглибленим орнаментом (рис. 2, 1—10).

Посуд з канельованим орнаментом — близько 10%. Виготовлений з тонкоструктурної глини, іноді з незначною домішкою дрібного піску й шамоту. За формою виділяються кубки різних розмірів, округлотілі посудини (можливо на кільцевому піддоні), кратери, амфори, біноклеподібні посудини. Ка-

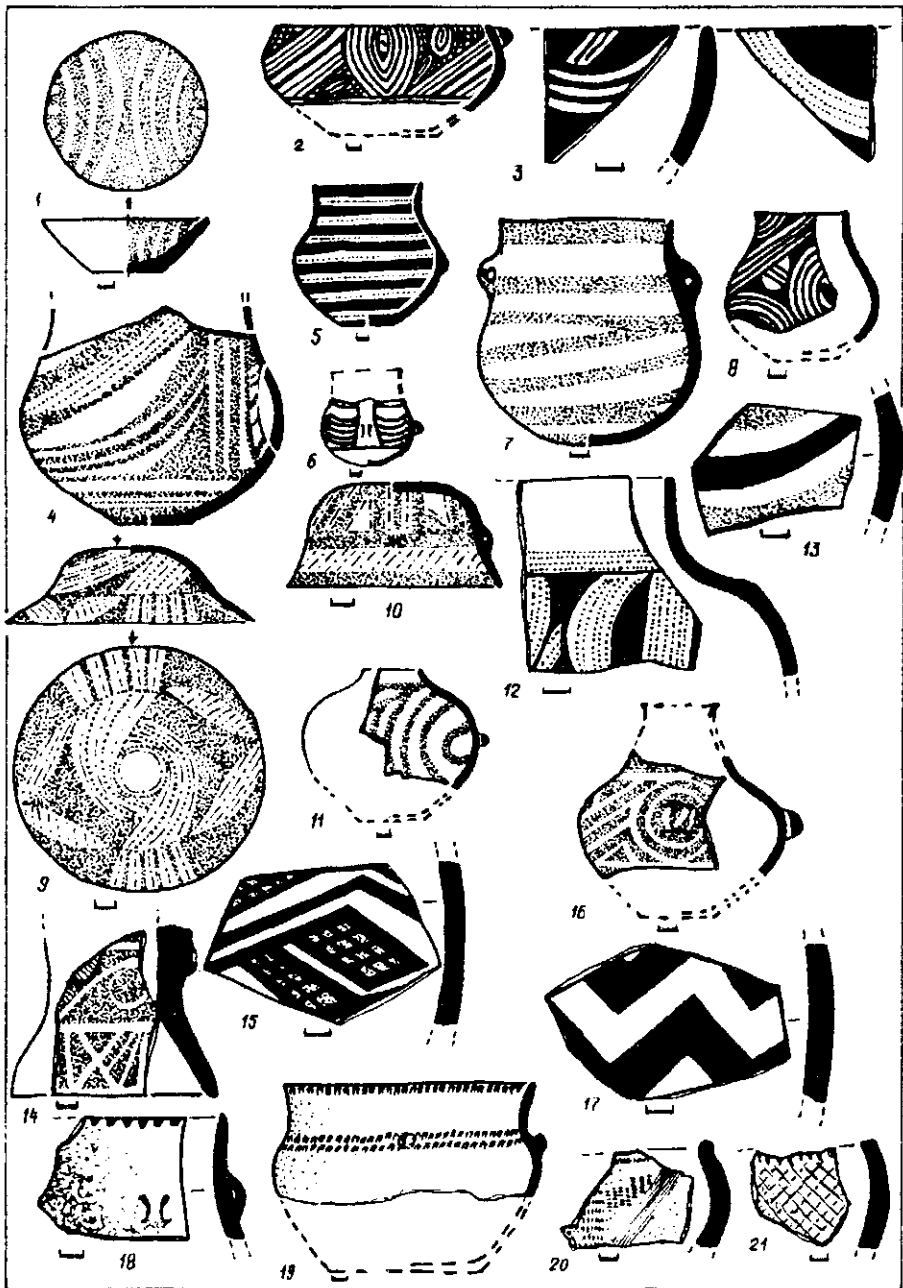


Рис. 1. Посуд з поселення Василівка:  
 1—17 — кераміка з розписним орнаментом;  
 18—21 — кухонна кераміка.

нелюри широкі, м'якого профілю, здебільшого профарбовані білим або червоним. Часто тільки поверхня між канелюрами фарбувалась у червоний та білий кольори. Посуд також мав біхромне фарбування або не фарбувався зовсім. Система орнаментаций здебільшого повторює композиції кераміки із заглибленим орнаментом. Але маємо посудини, де канелюри розміщені лише вертикально або горизонтально (переважно кубки) (рис. 2, 11—13).

Посуд з фарбованою поверхнею (13%) представлений мисками, кубкоподібними та округлотілими посудинами. Вони відносно товстостінні, недба-лої ліпки, в глиняній масі домішка піску. Поверхня фарбувалась у білий або рожевий колір.

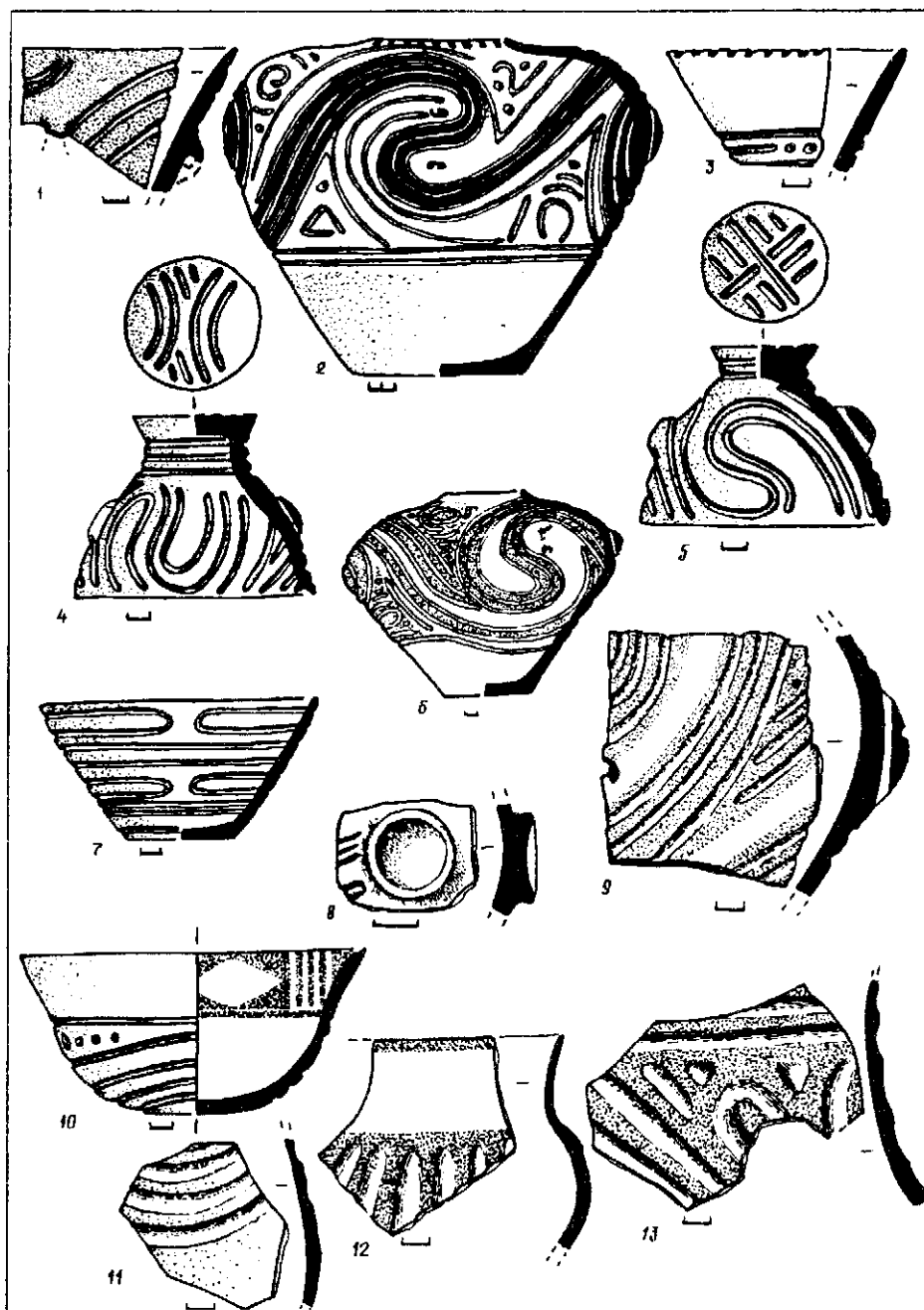


Рис. 2. Посуд з поселення Василівка:  
 1–10 — кераміка із заглибленим орнаментом;  
 11–13 — кераміка з канельованим орнаментом.

Кераміка з розписом (37%) вироблялась з тонкоструктурної глини, іноді з невеликою домішкою дрібного піску. За формою виділяються наступні типи.

Миски: конічні, сфероконічні, циліндроконічні. В більшості розписні зсередини й зовні. Монохромний орнамент з білою або червоною фарбою нанесений на природний, іноді лискований фон посудин. В орнаменті використані навскісні лінії, кільця з тонких і широких смуг, заштриховані трикутниками. Біхромний розпис червоною і білою фарбами або червоною й брунатною наносився по природному фоні чи по світло-червоному фарбуванню ззовні, а інколи і всередині мисок. В орнаменті застосовувався спосіб чергування коль-

орів, горизонтально розміщені однакової ширини смуги доповнені поясом навскісної сітки. Ці схеми виконані білою та червоною фарбами. В розписі червоною і коричневою фарбами використовувались тангентні, фестонні схеми, горизонтально розміщені s-подібні дуги з елементами навскісної сітки (рис. 1, 1—3).

Кубки — тонкостінні невеликі посудини з округлотилим тулубом та циліндричною витягнутою горловиною з вертикальними або трохи відігнутими вінцями. Часто кубки мають під вінцями або на плічках невеликі ручки-наліпи. Орнаментовані монохромним (червона або чорна фарби) та біхромним (біла й червона, біла й брунатна, чорна й червона фарби) розписами по природній поверхні або білому чи червоному фарбуванню. Малюнок переважно у вигляді спіралі, що підіймається від денця до вінець; широкого горизонтального фризу з паралельних смуг; ряду фестонів; волютної композиції, метопної схеми. Розпис виконувався як тонкими лініями, так і широкими смугами (рис. 1, 4—6, 8).

Кубкоподібні посудини здебільшого повторюють форму кубків, але відрізняються розмірами та товщиною стінок. Розпис посудин біхромний у вигляді спіралі, що спускається зверху донизу (рис. 1, 7).

Грушоподібні посудини мають приземкувату форму з опуклим тулубом і циліндричною горловиною. Іноді край вінець трохи нахилений до середини. Розпис біхромний, білою та червоною фарбами. В системі орнаментативної використані елементи у вигляді s-подібних дуг овалів, волют, тонких ліній у проміжках між овалами (рис. 1, 11—13).

Покришки шоломоподібної форми (високі або низькі). Орнаментовані переважно біхромним розписом (червона та біла фарби), що наносився на природний фон. Основні орнаментальні схеми — тангентна, метопна, стилізована лицьова — виконані червоною фарбою, доповнені тонкими білими лініями (рис. 1, 9, 10).

Амфори з широким дном, округлою нижньою частиною, широкими плічками та високою зрізано-циліндричною горловиною з відігнутими вінцями. На плічках є ручки з вертикальним отвором. Орнамент наносився на природний фон або червонувате фарбування поверхні. Монохромний малюнок білою фарбою komponувався у тангентні або мсандрові композиції.

Округлотілі горщики з широкою горловиною та невисокими вінцями. Розпис нанесений брунатною фарбою у поєднанні з червоною. Елементи розпису: тонкі червоні лінії по природному фону посудини у вигляді фестонів, простір між якими заповнено брунатною фарбою. Монохромний розпис брунатного кольору зустрічається у вигляді фестонів, зигзагів, широких навскісних ліній. Спостерігається орнамент у вигляді кількох горизонтальних рядів, що складались з елементів «ламаного» мсандру, який виконувався чорною та червоною фарбами по білому фарбуванню поверхні (рис. 1, 15, 17).

Біноклеподібні посудини мають циліндричну центральну частину. Основи і верхні чаші — конічної форми. В розписі використані метопні та волютні схеми, виконані широкими смугами білою фарбою по червоному фону (рис. 1, 14).

На завершення відзначимо кілька найважливіших рис поселення Василівка. В колекції кераміки простежується ціле розмаїття гончарних традицій (використання різних за своїм складом формувальних мас), що вказують, з одного боку, на стійкі архаїчні прийоми, а з другого — на високий рівень та інтенсивний розвиток гончарного ремесла. Ці тенденції помітні як на кухонному, так і на столовому посуді. Різноманітність оздоблення зовнішньої поверхні столового посуду привертає особливу увагу. Ми маємо змогу на одному поселенні, що не має стратиграфії, спостерігати кераміку з різними способами нанесення орнаменту (заглиблений, канельований та сполучення цих технік з профарбуванням). У розписному посуді спостерігаємо велику кількість орнаментальних схем, а також наявність монохромного, біхромного та поліхромного розпису. Цікавим рудиментарним явищем є сполучення заглибленої орнаментативної з профарбованими ділянками і пастовим заповненням борозенок зовнішньої сторони та монохромним розписом всередині посудини. Відгуком ранньої доби культури є і спосіб нанесення фарби (червона або біла)

на поверхню посудин після їх випалу, явище, що бере свій початок у культурі Прекукутені. Окремі орнаментальні схеми та їх колірне вирішення (зигзагуватий орнамент чорною, білою або червоною фарбами) успадковані від пам'яток Аріушда. Оздоблення ряду опуклотілих посудин, покришок та кубків з суцільним біхромним розписом посудин (білою та червоною фарбами) має прямі аналогії в колекції поселення Поливанів Яр (нижній шар), віднесеного Т. О. Поповою до початку етапу VI або фаз Кукутені А<sub>2</sub> і А<sub>3</sub><sup>6</sup>. Окремі нечисленні знахідки поліхромного посуду співвідносяться з матеріалами поселень біля сіл Ліпчани (ж. № 1, нижній шар), Кадіївці (ур. Бавки), Кудринці<sup>7</sup>. Разом з тривалими ранніми традиціями в кераміці Василівки спостерігаємо вже відсутність таких форм, як черпаки, ложки, високі піддони, вази; відсутні також елементи зубчастого штампуння поряд з канелюрами. Окремі риси орнаментальних схем на грушоподібних і опуклотілих посудинах, кратерах, покришках та мисках зближують матеріал Василівки з колекцією поселення Жури, що належить до 4-го ступеня середнього періоду Кукутені А<sub>4</sub><sup>8</sup>. Аналізуючи матеріали цих поселень та близьких до них пам'яток Середнього Подністров'я, слушно віднести поселення Жури до фінального ступеня етапу VI, а не вважати його пам'яткою етапу А-В, за Н. М. Виноградовою<sup>9</sup>. Що стосується поселення Василівки, домінуючим у керамічному комплексі є посуд із заглибленим орнаментом, але і в цій групі виявляються традиції Прекукутені. Загальні риси кукутенського впливу на посуд з розписним і заглибленим орнаментом знаходимо в пам'ятках північної Молдови: Старі Куконешти, Друци-І, В. Жори, Бринзени-IV (нижній шар)<sup>10</sup>. Найближчою аналогією цим пам'яткам і поселенню Василівка на північному сході Румунської Молдови є поселення Дрегушені (ур. Ла Лутеріє та Острів)<sup>11</sup>. Розглянутий комплекс поселення Василівка датується початком фінальної фази етапу VI (Кукутені А<sub>3</sub>).

Дослідження Трипілья в Подністров'ї, його значення у формуванні і розвитку культури не допускають спрощень. Можна припустити, що для таких пам'яток, як Василівка, були наявні два компоненти у їх формуванні — місцевий, власне трипільський, і кукутенський імпульс з басейну Пруту<sup>12</sup>. Розвиток Трипільської культури не міг бути виключно еволюційним, його дискретність зараз не викликає сумніву. Постійні імпульси із західного ареалу мали міграційний характер, що відчутно на всіх етапах розвитку Трипілья. На початку етапу В у трипільському регіоні Подністров'я виникає складна ситуація. Для цього періоду характерна поява багатьох різноманітних розписних стилів: орнаментальних мотивів зовсім різних за характером на одній посудині; посудин, на яких розпис komponується рядами, внаслідок чого виникає живий звільнений від монотонності ритм. Ми маємо змогу спостерігати, як у цей період проходить прийняття нових гончарських і художніх прийомів виготовлення різного за призначенням посуду. Подібні явища, як правило, пов'язані із значними динамічними й тривалими процесами в суспільстві. В Середньому Подністров'ї на Кам'янецьчині та Могилів-Подільщині трипільське поселення, на відміну від інших регіонів, довгий час зберігає ранньотрипільські традиції, що, в свою чергу, дозволило окреслити тут локальну групу поселень<sup>13</sup>. Картографування пам'яток вказаного регіону показує, що в подальшому, на етапі VI—VII (Кукутені А-В) ця територія потрапляє в зону розселення племен Солонченської локальної групи, в орнаменталізації посуду якої відчутні залишки «східної» генетичної традиції. Це, в свою чергу, свідчить про те, що такі поселення, як Василівка, могли бути однією із складових у формуванні Солонченської локально-хронологічної групи.

### Примітки

<sup>1</sup> Пассек Т. С. Раннеземледельческие трипольские племена Поднепровья.— М., 1961.— 226 с. (МИА 184); Маркевич В. И. Многослойное поселение Новые Русешты-I // КСИА АН СССР.— 1970.— Вып. 123.— С. 56—68; Бейлекчи В. С., Бурья П. П., Виноградова Н. М. Раскопки трипольского поселения в Старом Орхее // АИМ в 1972.— Кишинев, 1974.— С. 67, 77; Мовша Т. Г. Многослойное трипольское поселение Солончены II на Днестре // КСИА АН СССР.— 1965.— Вып. 105.— С. 91—100; Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Археология СССР.— М., 1982.— С. 191; Сорокин В. Я. Трипольское поселение у



с. Гура Кайнарулуй // АИМ в 1983 г. — Кишинев, 1988. — С. 20—33; *Сорокин В. Я.* Культурно-исторические проблемы племен Среднего Триполья Днестровско-Прутского Междуречья // Этнография, искусствоведение, археология. Изв. АН МССР. — Кишинев, 1989. — С. 45—54; *Сорокин В. Я.* К проблеме хронологии памятников среднего Триполья Молдавии // Раннеземледельческие поселения-гиганты Трипольской культуры на Украине. I полевой семинар. — Тальянки, 1990. — С. 94—101.

<sup>2</sup> *Цвек Е. В.* Исследование трипольских поселений в междуречье Южного Буга и Днестра // Новейшие открытия советских археологов: Тез. докл. — К., 1975. — Ч. I. — С. 73, 74; *Цвек Е. В.* Трипольские поселения Буго-Днепровского Междуречья (к вопросу о восточном ареале культуры Кукутени — Триполье) // Первобытная археология — поиски и находки. — К., 1980. — С. 163—185; *Цвек О. В.* Особливості формування східного регіону трипільсько-кукутенської спільності // Археологія. — К., 1985. — С. 31—45; *Цвек Е. В.* Буго-Днепровский вариант восточно-трипольской культуры (к проблеме выделения культур и локальных вариантов Триполья) // Первобытная археология. — К., 1989. — С. 106—117.

<sup>3</sup> *Черныш Е. К.* К истории поселения энеолитического времени в Среднем Поднестровье // МИА. — 1962. — № 102. — С. 5—85; *Попова Т. А.* Древнейшие земледельцы Среднего Поднепрья в IV—III тыс. до н. э.: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Л., 1972. — 22 с.; *Черныш Е. Б.* Хронология Поливанова Яра и ее значение для периодизации трипольской культуры // КСИА АН СССР. — Вып. 157. — 1979. — С. 69—72; *Черныш Е. К.* Початок розвинутого Трипілья на середньому Дністрі (за матеріалами Поливанового Яру) // Археологія. — 1985. — № 52. — С. 22—32.

<sup>4</sup> *Сорокин В. Я.* Трипольское поселение... — С. 20—22.

<sup>5</sup> *Черныш Е. К.* Энеолит Правобережной Украины... — С. 194—204.

<sup>6</sup> *Попова Т. А.* Хронология Поливанова Яра... — С. 69—72.

<sup>7</sup> *Шумова В. А.* Трипольское поселение у с. Липчаны // Тез. докл. Актуальные проблемы историко-археологических исследований. — К., 1987. — С. 180; *Рудинский М. Я.* Досліди на Кам'янецьчині // Коротке звідомлення за 1926 р. — К., 1926. — С. 123; *Пассек Т. С.* Периодизация трипольских поселений // МИА. — № 10. — М., 1949. — С. 45—47.

<sup>8</sup> *Черныш Е. К.* Энеолит Правобережной Украины... — С. 199.

<sup>9</sup> *Виноградова И. М.* Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета трипольской культуры. — Кишинев, 1983. — 105 с.

<sup>10</sup> *Маркевич В. И.* Исследования Молдавской неолитической экспедиции // АО 1977. — М., 1978. — С. 466; *Рындина Н. В.* Раскопки поселения развитого Триполья Друць-I // АО 1981. — М., 1982. — С. 415; *Сорокин В. Я.* К проблеме хронологии памятников... — С. 94—101; *Маркевич В. И.* Далекое-Близкое. — Кишинев, 1985. — С. 68.

<sup>11</sup> *Crsmari A.* Draguseni. Contributii la monografie arheologica. — Botosani, 1977. — 190 p.

<sup>12</sup> *Збеневич В. Г., Шумова В. А.* Трипольская культура Среднего Поднестровья в свете новых исследований // Первобытная археология. — К., 1989. — С. 97—106.

<sup>13</sup> *Мовша Т. Г.* Середній етап трипільської культури // Археологія Української РСР. — К., 1971. — Т. I. — С. 170; *Мовша Т. Г.* Две параллельные линии в развитии трипольской этнокультурной области (этап VI—С1) // Новейшие открытия советских археологов: Тез. докл. конф. — Ч. I. — К., 1975. — С. 69—71; *Колесников А. Г., Колесникова В. А.* Памятники Трипольской культуры этапа VI в Среднем Поднестровье // Актуальные проблемы археологических исследований Украинской ССР: Тез. докл. республ. конф. молодых ученых. — К., 1981. — С. 26, 27; *Колесников О. Г.* Деякі питання історії населення Трипільської культури в Середньому Подністров'ї (етап VI) // Тез. доп. IX Вінницької обласної історико-краєзнавч. конф. — Вінниця, 1990. — С. 13.

*В. А. Шумова*

## ТРИПОЛЬСКОЕ ПОСЕЛЕНИЕ ВАСИЛЬЕВКА НА СРЕДНЕМ ДНЕСТРЕ

В статье систематизируются материалы трипольского поселения у с. Васильевка на Среднем Днестре (Сокирянский р-н Черновицкой обл.), датированного периодом VI Триполья — Кукутень Аз-4. Рассматриваются детали топографии и планировки поселения, некоторые технические приемы домостроительства. Основное внимание уделяется анализу керамического комплекса, своеобразие которого состоит в сохранении ряда черт, присущих предшествующему этапу и, прежде всего, отразившихся в технологических и стилистических признаках. Прослеживаются некоторые вопросы развития памятников финала этапа VI, причем наблюдается взаимодействие традиционных местных и инновационных элементов. Отсутствие же прямых аналогий и равноценно исследованных памятников этапа VI определило круг сопоставлений на широком фоне памятников данного этапа территории Украины, Молдовы, Румынии. Публикуемые материалы значительно дополняют фактологическую базу развитого Триполья.

THE TRIPOLIAN SETTLEMENT VASILIEVKA AT MIDDLE DNIESTER BASIN

In the paper the materials of the Tripolian settlement near Vasilievka village at Middle Dniester (Sokirnoje district Tchernovitzky region) which dates to the period B1 of Tripolie—Kukuteni A<sub>3-4</sub> are systematized. The details of the topography and lay-out of the settlement, the certain technical methods of building are considered. The main attention is paid to the analysis of corpus of pottery which originality consists of a preservation of a number of features inherent in the previous stage and reflected first of all by technological and stylistic indications. Some problems of the development of memorials of the final of stage B2 are considered. It is observed the interaction of the traditional native elements and the innovational ones. Just the absence of the direct analogies and equivalently researched memorials of the stage B1 has marked the range of the comparison against the broad background of memorials dated to this stage from Ukraine, Moldova, Romania. The published materials considerably enrich the factological base of the welldeveloped Tripolie.

---

ПРО ТЕХНОЛОГІЮ ВИГОТОВЛЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ  
КЕРАМІКИ

---

Б. С. Жураковський

Технологія виготовлення трипільськими гончарами кераміки вже тривалий час викликає інтерес з боку дослідників Трипілья, що зумовлено масовістю її знахідок на поселеннях та різноманітністю і досконалістю форм. Разом з тим технологія виготовлення кераміки певною мірою відбиває ступінь розвитку продуктивних сил в епоху енеоліту, найбільш яскравим проявом якої є Трипільська культура.

У трипільську епоху з'являється ряд форм посуду, який без особливих змін залишається у наступні часи, а масовість керамічного матеріалу та його висока якість свідчать про застосування трипільцями досить розвинутої техніки ручного ліплення, знання технології обробки глини та її властивостей.

Більшість дослідників торкалися лише питання способу обробки зовнішньої поверхні трипільського посуду та проводили візуальні спостереження за вмістом глиняної маси (про вживані трипільцями кольори фарб, сторонні домішки в глиняній масі тощо)<sup>1</sup>.

Зокрема І. П. Красніков вивчив склад фарб і сировинну базу їх добування. Він вважав, що три основних тони розпису трипільської кераміки: білий, темно-червоний і темно-бурий відповідають матеріалам: каоліну, червоній вохрі і болотній руді<sup>2</sup>, які давнє населення могло знайти на своїй території поблизу селищ.

На ранньотрипільських поселеннях серед керамічного матеріалу значна кількість належить так званій канельованій кераміці. Вона додатково оздоблена по ребрах канелюр пунктирними лініями. Це наштотувало К. Коршака на думку, що одним з перших знарядь праці трипільських гончарів була навмисне зазубрена річкова черепашка Unio.

Більш детально технологія виготовлення трипільської кераміки розглянута в працях О. П. Черниш<sup>4</sup>, де відзначено, що серед масового керамічного матеріалу, який знаходиться на трипільських селищах, часто трапляються сліди розламування горщиків на горизонтальні стрічки. Але, на нашу думку, суперечливим є припущення, що посуд ліпився з окремих шматків, які мали форму трапеції, і для їх зліплювання гончарі застосовували хвилястий зріз<sup>5</sup>.

© Б. С. ЖУРАКОВСЬКИЙ, 1994 р.